

HASAN ONAT'IN GÜNÜMÜZ DİNİ GRUPLARI ÜZERİNE DÜŞÜNCELERİ

Hasan Onat's Approach to The Contemporary Religious Groups

Adem ARIKAN¹

Öz

Hasan Onat İslam mezhepleri tarihi ve çağdaş İslam akımları alanında dersler vermiş, kitaplar, makaleler yazmış, tebliğler sunmuş, televizyon, radyo ve gazetelerde yayınlar yapmıştır. O Türkiye'deki mevcut dinî anlayışın tarihini Osmanlı'nın son dönemi ile ilişkilendirerek ele almaktadır. Hasan Onat'a göre Cumhuriyet'in ilk döneminde aydınlar dinden uzak durmuştur. Din alanında boşluk, tarikatlar ve cemaatler tarafından doldurulmuştur. Gelenek din gibi görülmüştür. Sömürge ülkelerinde yazılmış kitaplar tercüme edilmiş ve Türkiye'deki din dili siyasallaşmıştır. İnan devrimi sonrası, devrimin Şii ideologlarının kitapları tercüme edilmiş, Türkiye'de geleneksel Sünnî anlayışta çözülme hızlanmıştır. Selefi-Şii kutuplaşması, Şii İnan ve Vehhabi Suudi Arabistan siyasi rekabetiyle ilgilidir. Selefilik bir mezhep değil, bir zihniyettir. Hasan Onat aklın önemine vurgu yapmaktadır. O Kur'an merkezli, araştırmaya dayalı din anlayışını önemsemektedir. Gelenğin muazzam birikimi sağlıklı bir şekilde eleştiriye tabi tutularak değerlendirilmelidir.

Abstract

Hasan Onat gave lectures on the history of Islamic sects and contemporary Islamic movements. He also wrote books, articles and presented papers on these subjects. As a public intellectual his activities ranged from making TV shows and radio talks and writing columns in newspapers. Hasan Onat deals with the history of current religious understanding in Turkey by linking it with the last period of the Ottoman Empire. According to him, in the first period of the Republic, intellectuals disassociated themselves from religion. The gap raised from that in the field of religion has been filled by Sufi orders and religious communities. Consequently, the tradition was perceived as the religion itself. Books written in colonial countries were translated and the language of religious studies in Turkey became politicized. For instance, the Salafi-Shiite polarization raises from the political rivalry of Shiite Iran and Wahhabi Saudi Arabia. Furthermore, after the Iranian revolution, the books of the Shiite ideologues of the revolution were translated into Turkish, and the dissolution of the traditional Sunni understanding in Turkey accelerated. Salafism is not a sect but a

¹ Doç. Dr., İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, İslam Mezhepleri Tarihi Anabilim Dalı, İstanbul, Türkiye / eposta: arikana@istanbul.edu.tr / ORCID ID: orcid.org/0000-0001-6881-9301.

Başvuru Submission	Kabul Accept	Yayın Publish
31.05.2021	21.06.2021	30.06.2021

Anahtar kelimeler: Hasan Onat, Çağdaş İslam Akımları, Selefilik, Siyasal İslam, Dini gruplar.

mentality. Onat emphasized the importance of the reason. He promoted a Qur'an-centered and research-based understanding of religion. According to him, the enormous baggage of tradition should be evaluated by subjecting it to a vigorous criticism.

Key words: Hasan Onat, Contemporary Islamic Movements, Salafism, Political Islam, Religious Groups.

GİRİŞ

Hasan Onat, İslam mezhepleri tarihi ve çağdaş İslam akımları alanında dersler vermiş, danışmanlık yaparak birçok öğretim üyesinin yetişmesini sağlamıştır. Yazdığı eserleriyle,² edtlörlüğünü yaptığı yayınlarla İslam Mezhepleri Tarihi alanına farklı yönlerden katkı sunmuştur.³

İslam mezhepleri tarihi İlahiyat fakültelerinde 1991 yılında anabilim dalı haline getirilmiştir. Bu anabilim dalı bünyesinde, Klasik İslam Mezhepleri Tarihi ve Çağdaş İslam Akımları adı altında iki bilim dalı oluşturulmuştur. Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nde İslam Mezhepleri Tarihi'nin anabilim dalı başkanlığı, 1991 yılından itibaren Hasan Onat tarafından yürütölmüştür.⁴

² N. Üçok, M. C. Oruç, H. Atalay, M. Demirbilek, E. Koçak, B. Yurtalan, A. B. Yavuz, Y. İbrahimöğlü, "Prof. Dr. Hasan Onat'ın Akademik Yayınları, Gazete Yazıları, Söyleşileri ve Tv Programları", *Türk Yurdu* 109/399 (2020), 53-68.

Kısaca özgeçmişi ve yeni yayınları girilmediği için eksik olan bir yayınlar listesi için bakınız: <http://www.hasanonat.net/index.php/2014-03-12-15-59-00>, erişim: 2 Mart 2021.

³ Sönmez Kutlu, "Bilim ve Fikir Adamı Saygıdeğer Hoca'm Prof. Dr. Hasan Onat", *Türk Yurdu* 109/399 (2020), 49-52.

⁴ Yüksek Öğretim Kurulu'nun 17.10.1991 tarih 2547 sayı 7-d/2 maddesi ile İslam Mezhepleri Tarihi, Anabilim Dalı haline gelmiştir. 2809 sayılı kanunun 3. maddesi çerçevesinde gerçekleştirilen yapılanmada, bu anabilim bünyesinde, Klasik İslam Mezhepleri Tarihi ve Çağdaş İslam Akımları adı altında iki bilim dalı oluşturulmuştur. İslam Mezhepleri Tarihi'nin anabilim dalı başkanlığı, anabilim dalı haline geldiği 17.10.1991 tarihinden itibaren Prof. Dr. Hasan Onat tarafından yürütölmüştür. http://www.divinity.ankara.edu.tr/?page_id=217, erişim: 2 Mart 2021.

Hasan Onat günümüz dini gruplarını konu edinen Çağdaş İslam Akımları dersini vermiştir. Dersin haftalık içeriğine üniversitenin internet sayfasından ulaşma imkânı vardır.⁵ Bu dersin haftalık konu başlıkları ile ilgili okunması için Onat'ın kendi çalışmaları yüklenmiştir. Onat, konumuzu ilgilendiren görüşlerini bazı müstakil çalışmalarında ve bazı çalışmalarının satır aralarında, yeri geldikçe ifade etmektedir.

Onat'a göre Türkiye'de en zor yazılabilecek konulardan birisi dini gruplardır. Her şeyden önce, bir tasnif sıkıntısı söz konusudur. Bu grupların çoğu kapalı kutu gibidir. Müntesipleri de dışarıdan insanlar da bu gruplar hakkında doğru dürüst bilgi sahibi değildir. Türkiye'deki dini grupların doğuş sebepleri yeterince araştırılmamış, gelişme süreçleri aydınlatılmamıştır.⁶

Biz bu çalışmamızda, Hasan Onat'ın farklı çalışmalarında yer verdiği günümüz dini grupları hakkındaki görüşlerini ele alarak, bu konunun aydınlatılması için sunduğu katkıları ortaya koymaya çalışacağız.

Dini Grupları Ortaya Çıkaran Genel Sebepler

Hasan Onat farklı çalışmalarında, çağdaş İslam akımlarının ortaya çıkış sebepleriyle ilgili olarak, İslam dünyasında özellikle son iki asırda yaşananlara vurgu yapmaktadır. Genellikle Osmanlı'nın son dönemi ve Türkiye'yi merkeze alarak konuları değerlendirmektedir. Geri kalmışlık, işgal ve sömürge, kimlik bunalımı, bağımsızlık mücadelelerinde İslam'ın simgeleşmesi öncelikle üzerinde durulan konulardır. Türkiye'de din hakkındaki bilgi boşluğunun doğurduğu sonuçlar, küreselleşme ile gelişen iletişim imkânlarının geleneksel din anlayışında ve Sünniliğin çözülmesinde etkisi, sömürge ülkelerinde üretilmiş ideolojik içerikli kitapların tercüme edilmesi, din dilinin siyasallaşması, siyasal karşılıkların dini grupların ortaya çıkışına etkisi gibi konuları farklı çalışmalarında ele almıştır.

⁵ İLH430 Çağdaş İslam Akımları <https://acikders.ankara.edu.tr/course/view.php?id=3994>, erişim: 2 Mart 2021.

⁶ Hasan Onat, "Din Anlayışında Kabuk Değiştirme, Açılma ve Berraklaşma Süreci", *Türk Yurdu* 14/ 77 (Ocak 1994), 23.

İşgal Altında Müslümanlar ve Sömürge

Hasan Onat son iki asırda Müslümanların yaşadıkları bölgelerin sömürge haline getirilmesini birçok sorunun temel sebebi olarak farklı çalışmalarında vurgulamaktadır. Batı, Sanayî Devrimi ile birlikte büyük gelişme sağlamıştır. Osmanlı Devleti buna ayak uyduramamış, toprak kaybetmeye başlamıştır. Müslümanların yaşadığı topraklar Fransızların, İngilizlerin, İtalyanların ve Rusların eline geçmiş, sömürge alanı haline gelmiştir. Batı işgal ettiği bu topraklara kültürünü ve değerlerini de taşımıştır. Kimlik bunalımı yaşayan Müslümanlar için değerler alanı değişmiş, her şey tartışılır hale gelmiştir. Sömürgecilere karşı verilen bağımsızlık mücadelesinde İslam simge olmuş, kimlik arayışının merkezinde yer almıştır. Halk yeterli bilgi sahibi olmamasına rağmen dindarlığa yönelmiştir. Aydınlar ve idareciler Batılı değerlere daha yakın olmuşlar ve bu sebeple dindar halk ile aralarında uyumsuzluk meydana gelmiştir.⁷

Batılı bazı düşünürler İslam dininin gelişmeye engel olduğunu iddia etmiştir. Ernest Renan (1823-1892) “İslam ve İlim” konulu konuşmasında “İslam, rasyonalizm veya ilim denilebilecek her şeyden çok uzaktır” demiştir. Buna karşı verilen cevaplar, gösterilen tepkiler farklı farklı olmuştur. Özgüvenini kaybeden Müslümanlar, din konusunda bile Batı’nın biçimlendirmesine açık hale gelmişlerdir.⁸

Sömürgeciler Müslümanların yaşadıkları bölgeleri işgal ederken “uygarlık” götürdüklerini iddia ediyorlardı. Batılılar, Irak’ta olduğu gibi ayak bastıkları yerleri şiddet ve terör bataklığına dönüştürmüşlerdir. İslam’ı Batı çıkarlarına uygun bir şekilde dönüştürmeye çalışmaktadırlar. Bunun için kullanılan malzeme, şiddet ve terördür.⁹

İslam ülkelerindeki radikal örgütler Amerika, Rusya ve AB üyesi olan pek çok Avrupa ülkesi tarafından destek görmüştür. Bu ülkeler

⁷ Hasan Onat, *Türkiye’de Din Anlayışında Değişim Süreci* (Ankara: Kökler ve Değerler Yayıncılık, 2009), 38-40.

⁸ Hasan Onat, “Küresel Şiddet ve Terör: İnsan Olma Onuruna Vurulan Darbe”, *Dini Araştırmalar* 7/20 (2004), 20.

⁹ Onat, “Küresel Şiddet ve Terör: İnsan Olma Onuruna Vurulan Darbe”, 20, 22.

özellikle 11 Eylül 2001 sonrası İslam'ı şiddet ve terör ile ilişkilendirmiş¹⁰, yeni bir İslam inşa etmek için "ılımlı İslam" projeleri yapmışlardır. Eskiden İslam'ı ve Müslüman kültürünü bilen oryantalistler vardı. Şimdi İslam'ı ve Müslüman kültürünü doğru dürüst bilmeyen yerli oryantalistler, kendilerine dikte ettirilmiş metinleri piyasaya sürüp Müslümanların kafalarını karıştırmaktadır.¹¹

Hasan Onat günümüz dini gruplarıyla ilgili konuları çoğunlukla Türkiye'yi merkeze alarak ele almaktadır. Bunun için Osmanlı dönemine, özellikle son iki asırdaki gelişmelere önemle işaret etmektedir.

İslamcılık

Hasan Onat Türkiye'de mevcut dini anlayışın tarihini Osmanlı'nın son döneminden başlatarak ele almaktadır. Osmanlı daha çok askeri alanda ıslahatlar yapmıştır. Geri kalmışlık sebepleri, çare arayışlarıyla ilgili farklı görüşler ileri süren düşünürler din ile ilgili fikirlerini de ifade etmişlerdir. İslamcılık, Batıcılık ve Türkçülük şeklinde isimlendirilen akımlar ortaya çıkmıştır. Bu akımlarının mensuplarının İslam'ı algılama biçimlerinde, yaşanan sorunlarla ilgili tespitlerinde ve çözüm önerilerinde ciddi farklılıklar vardır.

Batıcılara göre çözüm, pozitivist anlayışa uygun olarak, dinin ayak bağı olmaktan çıkarılmasıdır. Din gaye değil bir umumi refah vasıtasıdır. Dini kanunlar zamanın ihtiyaçlarına göre değiştirilebilir. Batıcılar Batı'dan gelen fikirlerin toplumda kabul görebilmesi için dinden yararlanılması gerektiğini ileri sürmüştür. Batıcılık özellikle II. Meşrutiyet döneminde daha çok Abdullah Cevdet'in (1869-1932) fikirleri etrafında *İctihad Dergisi*'nde ortaya çıkmıştır.¹²

Türkçülük II. Meşrutiyet döneminde daha çok Ziya Gökalp'ın (1876-1924) fikirleri etrafında ortaya çıkan bir akımdır. Türkçülerin ana hedefi Osmanlı Devleti'nin kurtuluşuydu. Türklük ve İslamcılığı

¹⁰ Hasan Onat, "Dinsel Terörle Baş Etmede Dinlerarası İşbirliğinin Önemi", 38. ICANAS Uluslararası Asya ve Kuzey Afrika Çalışmaları Kongresi, 1, haz. Zeki Dilek vd., (Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, 2008), 420; Hasan Onat, "Dini Çoğulculuk, Din Özgürlüğü, Din-Cihat İlişkisi Bağlamında Şiddet Sarmalından Çıkış Yolu: Eleştirel Düşünce, Adalet ve Yüksek Güven Kültürü", *Bütün Boyutlarıyla Din*, ed. Murat Sülün, (İstanbul: Kuran Araştırmaları Vakfı, 2016), 261.

¹¹ Onat, "Küresel Şiddet ve Terör: İnsan Olma Onuruna Vurulan Darbe", 24.

¹² Onat, *Türkiye'de Din Anlayışında Değişim Süreci*, 82, 85, 98, 245.

birbirinin alternatifi olarak görmüyorlardı. Ziya Gökalp İslam ile fık-
hın birbirinden ayrılması gerektiğini ileri sürmüştü, din ile siyasetin
birbirinden ayrılmasını savunmuştur.¹³

İslamcılık, Osmanlı Devleti'nin çöküşü sürecindeki kurtuluşu İslam'ın yeniden anlaşılmasında ve hayata hâkim kılınmasında görmüştür. Dinin bir ideolojiye indirgenmesiyle ortaya çıkan siyasi ve ideolojik bir akımdır. İslamcılık *Sırat-ı Müstakim*, *Sebilürreşad*, *Be-yanü'l-Hak*, *Volkan* gibi dergilerde yazan kişilerin fikirleri etrafında ortaya çıkmıştır. İslamcılık akımının, bir uçta Mustafa Sabri (1869-1954), öteki uçta Cumhuriyet döneminde başbakanlık yapan Şemsettin Günaltay (1883-1961) gibi isimlerden oluşan geniş bir yelpazesine sahiptir.¹⁴

İslamcılığın ortaya çıkmasında son iki asırda meydana gelen gelişmeler etkili olmuştur. Batılılar tarafından Müslümanların yaşadıkları topraklar işgal edilip sömürgeleştirilmişti. İşgalciler İslam'ı aşağılayan görüşlere sahipti. Osmanlı devletinin III. Selim zamanından (1789-1807) başlayarak, bilhassa askeri alanda yoğunlaşan, Batı'nın fennini, tekniğini almayı amaç edinen modernleşme ve reform çabaları birçok yeniliği beraberinde getirmiştir. Yurt dışından değişik alanlarda uzmanların gelmesi ve yurt dışına öğrenci gönderilmesi Batıcı denilen, Batı hayranı grubun ortaya çıkmasında etkili olmuştur. Matbaa ile birlikte basın yayın alanında büyük gelişme olmuştur. Sorunların önemli bir kısmının din anlayışından kaynaklandığına dair tartışmalar yapılmaktaydı.¹⁵

İslamcılar da Avrupa'nın gücünün bilim ve teknikten geldiğini görmüştür. İslam âleminin derdinin çaresi, ilim ve fenleri elde etmesidir. Avrupa'nın fennini almak için açılan kapıdan hürriyet, müsavet ve meşveret gibi fikirler de girmiştir. İslamcılar ictihad kapısının açık olduğunu savunuyor ancak ictihaddan söz edenlerin donanımlarının olmadığından yakınıyorlardı. İslamcılar gerilemenin en önemli sebebini Müslümanların tembelliğinde, taklitçilikte aramıştır. Sorun İslam'dan değil, Müslümanlardan kaynaklanmıştır. İslamcılar ortak

¹³ Onat, *Türkiye'de Din Anlayışında Değişim Süreci*, 98.

¹⁴ Onat, *Türkiye'de Din Anlayışında Değişim Süreci*, 86, 87, 90.

¹⁵ Onat, *Türkiye'de Din Anlayışında Değişim Süreci*, 89.

çabaları Osmanlı Devleti'nin ayakta kalması ve İslam'ın iyi anlaşılması, yaşanması ve hayata hâkim kılınmasıdır. II. Abdulhamid (1876-1909) devleti halifeliğin gücünü kullanarak ayakta tutmaya çalışmıştır. İslamcılık akımının önde gelen isimleri devleti ve halifeliği ciddi manada sorgulamaktan kaçınmıştır.¹⁶

Cumhuriyet, Batıcı aydınların ideolojik tercihleri üzerine kurulmuştur. Kurtuluş savaşına onlarla birlikte girmiş İslâmcılar hayal kırıklığına uğramıştır. İslâmcılardan bazıları memleketi terk etmiş, bir kısmı köşesine çekilerek sessizliği tercih etmiş, bazıları yeni rejimin savunucularından olmuştur. İslamcı akım cumhuriyetle birlikte sessiz sedasız eriyip gitmiştir. İslamcı görüşlerin etkisi hala mevcut ise de II. Meşrutiyet dönemindeki İslamcılığın organik devamı niteliğinde bir akımın mevcudiyetinden söz etmek mümkün değildir.¹⁷

Cumhuriyet Döneminde Din Anlayışları

Hasan Onat'a göre Osmanlı'nın son dönemlerinde, din alanında, ciddi bir tefekkür ortamı ortaya çıkmıştı. Din alanında yeniden yapılanma çabaları vardı. Cumhuriyet dönemi aydını, bu birikimi görmezlikten geldi. Din alanında bilgi boşluğu, bu alanda eğitim görme-miş dindarlar tarafından dolduruldu.¹⁸

Türkiye Cumhuriyeti Devleti, 3 Mart 1924 tarihinde çıkan Diyanet İşleri Başkanlığı'nın kuruluşu, Tevhid-i Tedrisat ve halifeliğin kaldırılması ile ilgili kanunlarla, din anlayışında etkili olacak zorunlu kültür değişiminin yasal çerçevesini belirlemiştir. Dini bilgiler konusunda yüksek uzmanlar yetiştirmek üzere 1924'te İstanbul Darülfünun'da İlahiyat Fakültesi açılmış, 1933'te öğrenci yokluğu gerekçeyle bu fakülte kapatılmıştır. 30 Kasım 1925 tarihinde çıkarılan kanun ile tekke ve zaviyeler kapatılmıştır. 1946 yılında çok partili hayata geçilince din tartışmalarının merkezine yükselmiştir. Halkın din ihtiyacını karşılamak üzere İmam Hatip kursları ve 1949 yılında Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi açılmıştır.¹⁹

Tekke ve zaviyelerin kapatılmasından sonra tarikat faaliyetleri büyük ölçüde yer altına çekilmiştir. Nurculuk, Işıkcılık, Süleymancılık

¹⁶ Onat, *Türkiye'de Din Anlayışında Değişim Süreci*, 90-94.

¹⁷ Onat, *Türkiye'de Din Anlayışında Değişim Süreci*, 59-60, 94, 95, 99.

¹⁸ Onat, *Türkiye'de Din Anlayışında Değişim Süreci*, 45, 47.

¹⁹ Onat, *Türkiye'de Din Anlayışında Değişim Süreci*, 100-104.

gibi dini gruplar tarikat olmadıklarını iddia ederek tarikat formunda faaliyetlerini sürdürmüştür. Kadirilik, Rufailik, Mevlevilik, Bektaşilik gibi isimler altında tarikat faaliyetleri sürdürülmektedir. Türkiye’de her tarikat, her cemaat, kurtuluşa eren tek fırkanın (fırka-i naciye) sadece kendisi olduğunu iddia etmektedir.²⁰

Günümüzde özellikle tarikatlarda mehdi, müceddid gibi kavramlarla ilgili düşünceler oldukça revaçtadır; pek çok tarikat şeyhinin beklenen kurtarıcı / mehdi olduğu şeklinde iddialar açıkça dile getirilebilmektedir. Mehdiliğin yanında şeyhlerinin “asrın müceddidi” olduğunu iddia eden tarikatlar da vardır.²¹

Türkiye’de 1993 yılı, açılan TV kanalları ile dini grupların kabuk değiştirme sürecine girdikleri yıl olarak tarihe geçecektir. Süleymanlıların Kur’an kursları ile yetinmeyip başka okullarda okuyan öğrencileri de barındırmak üzere daha kapsamlı yurtlar açtıkları bilinmektedir. Said Nursi’nin (1878-1960) risalelerini okumaya devam eden Nurcular, ayrıca özel liseler açmışlardır. Işıkçılar Hüseyin Hilmi Işık’ın (1911-2001) eserlerini pazarlamanın yanında artık televizyon sahibi olmuşlardır.²²

Tarikat tartışmaları 1997 yılının ilk aylarında Türkiye’nin gündemine oturmuştu. İslam’a saldırmak isteyen bazı kesimler tarikat alanındaki olumsuzlukları fırsat bilerek kinini kusmuş, bütün olumsuzlukları İslam ile özdeşleştirme yoluna gitmişti. Yapılması gereken, özelde tarikat olayını, genelde de din anlayışımızı masaya yatırmak olmalıydı.²³

Hasan Onat, Türkiye’de tarikatlar ve cemaatleri konu edinen üç sayı çıkaran *Demokrasi Platformu* dergisine²⁴ editörlük yapmıştır. Hasan Onat’ın editör olarak yazdığı takdimdeki ifadelerine göre, tarikatlar ve cemaatler konusunda insanların doğru bilgi sahibi olmalarını

²⁰ Onat, *Türkiye’de Din Anlayışında Değişim Süreci*, 109-111.

²¹ Hasan Onat, “Mehdilik Meselesini Nasıl Anlayalım?”, *Uluslararası Mehdilik Sempozyumu Bildirileri*, ed. Mehmet Tıraşçı, Hasan Özalp, Maruf Çakır, (Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, 2018), 649.

²² Onat “Din Anlayışında Kabuk Değişirme, Açılma ve Berraklaşma Süreci”, 24.

²³ Onat, *Türkiye’de Din Anlayışında Değişim Süreci*, 141, 144.

²⁴ *Türkiye’de Tarikatlar ve Cemaatler - I, Demokrasi Platformu*, 6, (Bahar 2006); *Türkiye’de Tarikatlar ve Cemaatler - II, Demokrasi Platformu*, 7, (Yaz 2006); *Türkiye’de Tarikatlar ve Cemaatler - III, Demokrasi Platformu*, 8, (Güz 2006).

sağlayacak bilimsel nitelikli çalışmaların sayısı azdır. Derginin bu sayılarıyla, bu konularda çalışan bilim adamlarının birikimiyle okurları buluşturarak, bu konunun öncelikle doğru anlaşılmasına katkıda bulunmak istenmiştir.²⁵

Hasan Onat'a göre Türkiye'de üç tip din anlayışı vardır. 1. Bütünüyle şifahî kültüre dayalı olan; 2. Şifahî kültür ve dini kitaplara dayalı olan; 3. Araştırmaya dayalı olan din anlayışı. Şifahî kültür Alevilik ve kırsal kesimdeki Sünnilikte yaygındır. Şifahî kültür ve dini kitaplara dayalı olan din anlayışına Hasan Onat başka bir çalışmasında Hacı Bayram türü kitaplarla ve ödünç kavramlarla şekillenmiş olan din anlayışı demektedir. Hacı Bayram'da satılan kitapların çoğunluğu tercümedir ve ilmi nitelikten uzaktır. İlmi eserler az sayıdadır ve pek de satışı olmaz. Çok baskı yapan kitaplar daha çok tasavvufi ve insanların duygularına hitap eden kitaplardır.²⁶ Tarikat mensuplarının, Nurculuk, Işıkcılık, Süleymancılık gibi akımlarının dini anlayışı, şifahî kültürün yanında daha çok tasavvufi nitelik taşıyan dini kitaplara dayalı olarak şekillenmektedir. Sadece grupların liderlerinin kitaplarını ya da onların onayladığı kitapları okurlar. Bu din anlayışına halk İslamı adı verilebilir. Araştırmaya dayalı din anlayışı, Kur'ân merkezli, dinin vahyi ve mantıkî temellerini bilme çabası ağır basan bir anlayıştır. Türkiye'de bireysel araştırmaya dayalı din anlayışına geçiş için ciddi bir süreç başlamıştır.²⁷

Türkiye'de halkın çoğunluğu, şifahî kültürle beslenen, herhangi bir dinî gruba ya da cemaate mensup olmayan, kendi halinde temel ibadetleri yerine getirmeye çalışan Müslümanlardan oluşmaktadır.²⁸

²⁵ Hasan Onat, "Takdim", *Demokrasi Platformu*, 6, (Bahar 2006).

²⁶ Hasan Onat, "Türkiye'de Din Anlayışı ve Fazlurrahman", *Türkiye Günlüğü* 18 (1992), 7, 8.

²⁷ Onat "Din Anlayışında Kabuk Değiştirme, Açılma ve Berraklaşma Süreci", 22.

²⁸ Onat, *Türkiye'de Din Anlayışında Değişim Süreci*, 36.

Geleneğin Dinleşmesi

Hasan Onat, farklı çalışmalarında geleneğin dinleşmesinden,²⁹ din haline getirilmesinden³⁰ söz etmektedir. İslâm'ın erken döneminde Müslümanların inanç dünyalarına Kur'ân şekil vermiştir. Zamanla Kur'ân'ın yerini önce hadisler, sonra gelenek almıştır. Gelenek kutsallaştırılmış, din haline getirilmiştir. İnsanların neye, nasıl inancıklarını gelenek belirlemeye başlamıştır. Kur'ân "ataların dini zihniyeti" diyerek bu durumu eleştirmektedir. "Onlara: 'Allah'ın indirdiğine ve Allah'ın elçisine gelin!' dediği zaman: 'Atalarımızı üzerinde bulduğumuz yol bize yeter' derler. (Mâide, 104).³¹

Müslümanların sorunlarının önemli bir kısmının kökünde geçmişi kutsallaştırmak ve "geleneği dinleştirmek" yatmaktadır. Eleştirel düşüncenin gelişmemesi, geçmişten bize intikal eden her türlü dini nitelikli bilginin doğru bilgi olarak kabul edilmesine sebep olmaktadır. Hz. Peygamber'in vefatından sonra ortaya çıkan, mezhep, cemaat, tarikat gibi oluşumlardan her biri kendisini dinin yerine ikame etmeye çalışmaktadır. Günümüz açısından hayati önem taşıyan sorunlardan birisi tekfir meselesidir. Mezhep farklılıkları tekfiri meşrulaştırmaktadır. Bu konuda esas alınan fetvaların, geleneğe üretilen beşeri bilgi olduğu çoğu zaman unutulmaktadır.³²

Bugün İslâm'ın yerini Kur'ân'dan, yaratılışın yasalarından, akıldan ve Hz. Peygamberin örnekliğinden uzak anlaşılma biçimleri almıştır. Her mezhep, tarikat, cemaat kendisini kurtuluşa eren tek fırka saymaktadır.³³ İslâm'ın çekirdeği de diyebileceğimiz İslâm Ortak

²⁹ Hasan Onat, *İslâm Ortak Paydası ve Mezhep Gerçeği* (İstanbul: Endülüs Yayınları, 2. bs., 2020), 26; Hasan Onat, "İslam Bilimleri ve Yöntemi Açısından Tarihin Anlam ve Önemi", *Kur'an ve İslami İlimlerin Anlaşılmasında Tarihin Önemi*, ed. M. Mahfuz Söylemez, (Ankara: Ankara Okulu, 2013), 55, 61.

³⁰ Onat, *İslâm Ortak Paydası ve Mezhep Gerçeği*, 43; Hasan Onat, "Küreselleşme ve Mezheplerüstü Düşünme", *Global Strateji*, 2, (2005), 43.

³¹ Onat, *Türkiye'de Din Anlayışında Değişim Süreci*, 32.

³² Hasan Onat, "İslâm'ı Anlamada Yöntem Sorunları", *Gelenek ve Modernite Arasında İslam Yorumları*, ed. Murat Ak, Hasan Cansız, (Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi ve İSAV, 2017), 60-62.

³³ Onat, *İslâm Ortak Paydası ve Mezhep Gerçeği*, 37; Hasan Onat, "Özgürlük Bağlamında Din Anlayışındaki Farklılaşmalar ve Mezhepler", *İslami Araştırmalar* 29/2 (2018), 190; Hasan Onat, "Mezheplerin Stratejik Boyutu ve Mezhep Çatışması", *Din ve Şiddet*, ed. Faruk Sancar, (Ankara: Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi, 2016), 422.

Paydası bilinci kaybolmuştur. Tekfir mekanizması fütursuzca işletilmektedir. Geçmiş ile tarih özdeşleştirilmiş ve erken dönemden gelen her türlü veri doğru kabul edilmiştir. Tarih inşa edilmiş bir gerçekliktir. Mezhep anlayışlarına bağlı olarak farklı mezhepsel tarihler inşa edilmiştir. Kur'an'ın dışındaki her türlü bilginin beşerî bilgi olduğu unutulmuştur. Gelenek dinin yerine ikame edilmiştir.³⁴

Bir mezhebe, cemaate, tarikata bağlı olmak, daha iyi Müslüman olmak anlamına gelmez. İslam açısından iman ve sorumluluk bireyseldir. Ahirette hesap bireysel olarak verilecektir. Bir gruba bağlı olmak cenneti garanti edemez.³⁵ Hz. Muhammed'in (a.s.) sağlığında sadece Müslüman insan vardı; mezhep, tarikat veya cemaat yoktu.³⁶ Bir kimsenin Müslüman olması için Kur'an'da belirtilen temel iman esaslarına (tevhid, ahiret, nübüvvet) inanması yeterlidir. "Ben Müslümanım" diyen bir kimseye, hiç kimsenin "sen ne biçim Müslümansın?" diye soru sorma hakkı yoktur.³⁷

Mezhep, cemaat ve tarikat yapılanması, İslamın geçit vermediği bazı bireysel ve toplumsal taleplerin meşruiyet kazanmasına imkân sağlamaktadır. Haram yollarla bir amaca ulaşılmasına İslam izin vermez. Grup aidiyeti dinin önüne geçtiği zaman, İslam'a aykırı bazı davranışlar, farklı semboller öne çıkarılarak görmezlikten gelinmekte, hatta olumlu karşılanabilmektedir.³⁸

Hasan Onat'a göre Müslümanların din anlayışlarını, ağırlıklı olarak fıkıhçılar belirlemiştir. Müslümanların ürettiği, "insan ürünü" olan hukuk din ile özdeş hale getirilmiş, değişmez kurallar gibi algı-

³⁴ Onat, "İslâm'ı Anlamada Yöntem Sorunları", 67-69.

³⁵ Onat, *İslâm Ortak Paydası ve Mezhep Gerçeği*, 54.

³⁶ Hasan Onat, "İslam Ortak Paydası ve Mezhep Gerçeği", *İlahiyat Akademi* 5 (2017), 13.

³⁷ Hasan Onat, "Mezhep Sorununu Doğru Anlamak", *İslam'ın Hakikati ve Mezhep Sorunu*, ed. Mehmet Evkuran, (Ankara: Anadolu İlahiyat Akademisi Yayınları, 2016), 97-99.

³⁸ Onat, *İslâm Ortak Paydası ve Mezhep Gerçeği*, 16; Hasan Onat, "Mezhep Sorununu Doğru Anlamak", *İslam'ın Hakikati ve Mezhep Sorunu*, ed. Mehmet Evkuran, (Ankarai Anadolu İlahiyat Akademisi 2016), 98.

lanmış ve işlevsiz hale gelmiştir. Eleştirel bir yaklaşımla, Müslümanların üretmiş oldukları kültürü yeniden gözden geçirmeleri, din alanında sağlıklı yapılanmaların kapılarını açacaktır.³⁹

Afganistan'daki Taliban rejiminde kadınların çarşaf giymesi, erkeklerin sakal bırakması din zannedilmiştir. İran'da 1979 İslam Devrimi sonrasında, İslam adına İran'da yapılanlar halkı da idarecileri de tatmin etmemiştir. İran ve Afganistan küreselleşme karşısında içe kapanmanın, gelenekten medet ummanın örnekleridir.⁴⁰

Hasan Onat'a göre Türkiye'de İran'daki gibi bir "İslam Devrimi"nden, bir Taliban hareketinden hiçbir zaman söz edilmeyecektir. Türkiye, demokrasi, hukukun üstünlüğü, laiklik, insan hakları, kadın erkek eşitliği gibi, yüksek değerlere uygun bir İslam anlayışı üretmeyi başarmıştır.⁴¹ Türkiye, İslam'ın yeniden anlaşılmasını zorlaştıran güçlüklerin önemli bir kısmını, bir şekilde aşmayı başarmıştır. Köklü devlet geleneği, sömürge durumuna düşmemek, laiklik ve demokrasi tecrübesi, Türkiye'nin önünü açan hususların başında gelmektedir.⁴²

Türkiye'de din alanının tartışmaya açılmış olması, yaygın olan geleneğe dayanan din anlayışının çözülmesine sebep olmaktadır. Düşünen insanlar, neye niçin inandıklarını bilmek istemektedirler. Kendilerine din olarak sunulanların Kur'ân ile irtibatını görmek istemektedirler. Doğru bilginin peşinde olan insanlar, vahiy ve akıl merkezli bir anlayışı geliştirmek durumundadır. Bu yeni bir yaklaşımdır; sonucu da din alanında yeniden yapılanma olacaktır.⁴³

Selefilik Zihniyeti

Hasan Onat'a göre Selefilik, her ne kadar günümüzde mezhep gibi görünse de, bir mezhep değil, bir zihniyettir. Geçmişte selefiyye adıyla

³⁹ Hasan Onat, "Din- Siyaset İlişkisi Bağlamında Türkiye'de İslam'ı Yeniden Düşünmek", *Akademik Ortadoğu* 6/1 (2011), 97.

⁴⁰ Onat, *Türkiye'de Din Anlayışında Değişim Süreci*, 177.

⁴¹ Onat, "Dinsel Terörle Baş Etmede Dinlerarası İşbirliğinin Önemi", 413.

⁴² Hasan Onat, "Küreselleşmenin Boyutları ve İslâm'ın Geleceği", *Müslümanların Diğer Din Mensuplarıyla İlişkilerinde Temel Yaklaşımlar*, (Ankara: Türkiye Dinler Tarihi Derneği, 2004), 303.

⁴³ Hasan Onat, "Tarikat Tartışmaları, Sysphe Efsanesi ve İslam'la Çağdaşlaşmayı Başarmak", *Türk Yurdu* 18/125 (Ocak 1998), 25.

bir mezhep olmamıştır. Selef ise her zaman mevcuttur. Her nesil için bir önceki nesil seleftir.⁴⁴

Hasan Onat'a göre Selefiyye'nin öncelikle bir zihniyet olduğu çoğu zaman göz ardı edildiği için kavram kargaşası yaşanmaktadır. Her mezhebin kendine özgü bir zihniyeti vardır; ancak her zihniyet mezhep değildir.⁴⁵

İktidar kavgaları mezhepler üzerinden yürütülmektedir. İran ile Suudi Arabistan arasındaki rekabet Şiilik ve Selefilik üzerinden meşrulaştırılmaktadır. İran Şiiliği yayma ve Şiileştirmeyi politik bir amaç olarak görmektedir. 1979 İran Devrimi sonrasında "devrim ihracı" başlamıştır. Suriye'deki çatışmada etkin olan İran, meşruiyetini Şiilik ile aramakta, Nusayriliğin İmamiyye ile ilişkisi işini kolaylaştırmaktadır.⁴⁶

Suudi Arabistan'ın resmi mezhebi gibi olan Vehhabilik de yayılcı bir politika izlemektedir. Başlangıçta bid'atlarla mücadele adına harekete geçen, yenilikçi bir duruş sergileyen bu mezhebin kurucu ismi Muhammed b. Abdilvehhab (ö. 1206/1792) Suud Hanedanlığı ile birleşerek Osmanlı Devleti'ne karşı ayaklanmış ve bugünkü Suudi Arabistan'ın tarih sahnesine çıkmasını sağlamıştır. Osmanlı Devleti Vehhabilere karşı mücadelesinde, onların Haricilere benzediklerini, Ehl-i Sünnet dışı olduklarını söyleyerek meşruiyet arama yoluna gitmiştir. Vehhabilik ile özdeşleştirilen Selefilik, Osmanlı Devleti'nin çöküş sürecindeki ıslahat arayışları doğrultusunda ortaya çıkan, erken dönem idealizasyonunu merkeze alan, sömürgecilik ve Batı karşıtlığı ile kendini ifade eden bir zihniyettir. Abduh'un (1849-1905) vefatından sonra Reşit Rıza'nın (1865-1935) şahsında, *Menar Dergisi* ve 1924 yılında Mısır'da kurulan Mektebetu's-Selefiyye ile daha da görünür hale gelmiştir. Reşit Rıza'nın vefatından sonra *Menar Dergisi* 1940'lara kadar Müslüman Kardeşler'in kurucusu Hasan el-Bennâ

⁴⁴ Hasan Onat, "İslâm Ortak Paydasını Kaybetmiş Müslümanların Açmazı: Şiî-Selefi Kutuplaşması", *Tarihte ve Günümüzde Selefilik*, editör: Ahmet Kavas, (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2014), 536; Hasan Onat, "İslâm Ortak Paydasını Kaybetmiş Müslümanların Açmazı: Şiî-Selefi Kutuplaşması", *İlahiyat Akademi*, 1/1-2, (2015) 107.

⁴⁵ Onat, "İslâm Ortak Paydasını Kaybetmiş Müslümanların Açmazı: Şiî-Selefi Kutuplaşması", 536.

⁴⁶ Onat, *İslâm Ortak Paydası ve Mezhep Gerçeği*, 179.

(1906-1949) tarafından çıkartılmıştır. Müslüman Kardeşler'in şiarlarından birisinin Selefilik olması dikkat çekicidir. Selefi çizgide ortaya çıkan gruplar "İslam Devleti" gibi bir siyasi amaç peşinde olmuşlardır. Bunun son örneği Irak Şam İslam Devleti'ni kurduğunu ilan eden, Bağdadi'yi (1971-2019) "Müslümanların Halifesi" olarak gösteren IŞİD olmuştur.⁴⁷

Onat'a göre sünnet ve hadis adı altında, asırlar öncesinin kültürü ve değerleri taklit edilmekte ve herkesin bu şablonlara göre düşünmesi ve şekil alması istenmektedir. Hadisler ve sünnet, o dönemin koşullarında sergilenmiş olan İslam'ın anlaşılma biçimi ile ilgili modellerdir. İslam Kur'an'daki temel-evrensel ilkeler merkeze alınmak şartıyla, her zaman ve mekanda yeniden anlaşılması gereken bir dindir.⁴⁸

Siyasal İslam

Hasan Onat'a göre "Siyasî İslâm", "Fundamentalizm" ya da "Köktencilik"- "Köktendincilik" gibi kavramlar, özellikle 1979 İran Devrimi sonrasında sık kullanılmaya başlanmıştır. "Siyasal İslâm", Batı Emperyalizmine ve sömürgeciliğine karşı bağımsızlık arzusunun, İslâm ülkelerindeki yabancılaşmış aydınlara ve kötü idarecilere karşı bir isyanın, Batı Medeniyeti ve moderniteye karşı duyulan aşağılık kompleksi ile meşruiyet, kimlik, istikrar arayışı olarak anlaşılmalıdır. Siyasal İslâm, Batı'nın ve Batı Medeniyeti'nin meydan okumasına bir cevaptır.⁴⁹

İhvân-ı Müslimîn teşkilâtının kurucusu Mısırlı Hasan el-Bennâ (1906-1949), Seyyid Kutub (1906-1966), Muhammed Kutub (1919-2014), Cemâat-i İslâmî teşkilâtının lideri Pakistanlı Mevdudî (1903-1979) gibi isimlerin eserleri, özellikle 1970'lerden itibaren Türkçe'ye

⁴⁷ Onat, *İslâm Ortak Paydası ve Mezhep Gerçeği*, 155, 178-181; Onat, "Mezheplerin Stratejik Boyutu ve Mezhep Çatışması", 419.

⁴⁸ Onat, *Türkiye'de Din Anlayışında Değişim Süreci*, 161.

⁴⁹ Hasan Onat, "Türkiye ve Siyasal İslam", *Türk Yurdu* 17/116-117 (Nisan-Mayıs 1997), 105.

çevrilmiştir. Bu eserler, Türkiye'deki Müslümanların din anlayışlarında ciddi bir kavram kargaşasının oluşmasına yol açmıştır.⁵⁰ Tercüme kitaplara bağlı olarak tepki müslümanlığı denebilecek, çevreyle uyum sağlamayan, huysuz bir Müslüman tipi çıkmıştır.⁵¹

Türkiye'de taklitten hoşlanan, dinin şekli yönü ile ilgilenen, dinدارların bir an önce politikleşmesini isteyen bir Müslüman tipi ortaya çıkmıştır. Bu insan tipi, geleneğin kalıplarını sorgulamadan geleneğe ve gelenekçi Müslümanlara savaş açmışlardır. Radikal oluşumların tek kaynağının bu tercüme kitaplar ve ithal fikirler olduğunu söylemek mümkün değildir. Türkiye'de ortaya çıkan radikal oluşumlar, bir yandan bütün İslam ülkelerindeki siyasal İslam dalgasının Türkiye'ye yansması, diğer yandan da baş döndüren sosyo-kültürel değişmeye ve moderniteye yönelik köksüz bir tepkidir.⁵²

İran Devrimi'nden sonra başta devrimin ideologlarından sayılan Ali Şeriatî (1933-1977) olmak üzere Mutahharî (1920-1979), Beheştî (1928-1981) gibi Şii yazarların eserleri Türkçe'ye çevrilmiştir. Türkiye'de radikal eğilimlerin ya da siyasal İslam anlayışının arka planında bu tercüme eserlerin ciddi etkilerinin olduğu söylenebilir. Şii yazarların eserleri, Türk okuyucusuna hoş gelecek şekilde rötuşlanarak Türkçe'ye çevrilmiştir. Bu kitaplar, Türkiye'de mevcut olan Sünnî anlayıştaki çözülmeyi hızlandırmıştır. Daha radikal, siyasî içerikli bir din anlayışının şekillenmesine katkıda bulunmuştur.⁵³

İran'da olanları "Farşılık" ve "Şiilik" ile birlikte değerlendirmek gerekir.⁵⁴ İran Devrimi Şii bir zemin üzerinde gerçekleşmiştir.⁵⁵ İran Anayasası'nın 12. maddesi de bunu ifade etmektedir. İran'ın resmi dini İslam ve mezhebi Caferî İsnâaşeridir. Bu madde hiçbir surette değiştirilemez.⁵⁶ Humeyni ve devrimin ideologları Şiilik olgusundan pek taviz vermeye niyetli görünmemektedir. Türkiye'de Ali Şeriatî'nin

⁵⁰ Onat, "Türkiye ve Siyasal İslam", 113.

⁵¹ Onat, "Türkiye'de Din Anlayışı ve Fazlurrahman", 8.

⁵² Onat, *Türkiye'de Din Anlayışında Değişim Süreci*, 111-113.

⁵³ Onat, "Türkiye ve Siyasal İslam", 111, 113.

⁵⁴ Hasan Onat, "Küreselleşme ve İslâm'ı Yeniden Düşünmek", *Dinî Araştırmalar* 6/ 17 (2003), 39.

⁵⁵ Hasan Onat, "İran İslam Devriminin Getirdikleri Üzerine", *Türk Yurdu* 10/38 (Ekim 1990), 17.

⁵⁶ Hasan Onat, "İran İslam Devrimi ve Şiilik", *e-Makâlât Mezhep Araştırmaları* 6/2 (2013), 236.

kitaplarını basabilmek için yayıncılar yarışa girmiştir. Caferiliğin beşinci hak mezhep olduğu, Cafer es-Sâdık'ın (ö. 148/765) Ebû Hanife'nin (ö. 150/767) hocası olduğu tartışılmaya başlanmıştır. Türkiye'de çıkan bazı yayınlarda evrensel İslâmî hareketin tek liderinin İran Devrimi'nin liderleri olması gerektiği savunulmuştur. Şiiliğin gündeme getirilmesini İslâmî faaliyetlere karşı çıkmak olarak gösterilmiştir.⁵⁷

Onat'a göre İslâmî düzen, İslâm devleti, İslâm iktisadı gibi kavramlar ideolojik amaçlı kullanılmaktadır. İslâm dini, siyasî meseleleri insana bırakmıştır. Hayatın bütününün din gibi telakki edilmesi, sosyal değişme olgusu ile bağdaşmaz. İslâm dini bu konuda, evrensel nitelik taşıyan ana ilkeleri belirlemiştir. Bu ilkeler adaletin sağlanması, üstünlük ölçüsünün ilim ve takva olması, işlerin insanlara dayanarak yürütülmesi (şura prensibi), bütün işlerin ehil ellere verilmesi, hiçbir şeyin körü körüne desteklenmemesidir.⁵⁸

Onat, Maturidi'nin bu konudaki görüşlerini kaydetmektedir. Maturidi'ye göre diyanet ayrı, siyaset ayrıdır. Din değişmez; ancak şariat değişebilir. Maturidi'nin dikkat çektiği "diyanet-siyaset" ayrımı, "dini siyasal bir ideolojiye indirgenmesi" ile ilgili yanlısamanın üstesinden gelinmesini kolaylaştırabilir. İslam dini siyasal meseleleri insanın sorumluluğuna bırakmıştır.⁵⁹

Modernizm ve Araştırmaya Dayalı Din Anlayışı

Hasan Onat'a göre içinde bulunduğumuz zaman diliminde, bütün İslâm ülkelerinde, İslâm'ı ana kaynaklarından yeniden anlamak, araştırmaya dayalı din anlayışına geçebilmek gayesiyle, özellikle fert planında kendisini gösteren çok ciddi bir arayış süreci başlamıştır. Her mezhebin, her cemaatin içinden düşünmeye başlayan, çağı oku-

⁵⁷ Onat, "İran İslam Devriminin Getirdikleri Üzerine", 18.

⁵⁸ Onat, "Türkiye ve Siyasal İslam", 111; Hasan Onat, "Din-Siyaset İlişkisi Bağlamında Türkiye'de İslam'ı Yeniden Düşünmek", *Akademik Ortadoğu* 6/1 (2011), 102.

⁵⁹ Hasan Onat, "Yeni Bir İslam Medeniyeti İçin Maturidi ve Maturidiliğin Önemi", *Uluslararası Maturidilik Sempozyumu Bildirileri*, ed. Sönmez Kutlu, (Ankara: Hoca Ahmet Yesevi Üniversitesi, 2018), 592.

mak, İslâm'ı daha doğru anlamak isteyen insanlar çıkmaya başlamıştır. Bunun tezahürlerini "İslâmî Modernizm" ile katı gelenekçiliğin arasındaki geniş bir yelpazede görmek mümkündür.⁶⁰

Hasan Onat'a göre Türkiye'de "araştırmaya dayalı din anlayışının" ortaya çıkışında Fazlurrahman, Garaudy gibi "modernist" eğilimli Müslüman yazarların eserlerinin tercüme edilmesi, İslam ile ilgili ciddi akademik yayınların yapılmaya başlanması, ilahiyatçı akademisyenlerin sosyal hayatta etkin olma çabaları etkili olmuştur. Araştırmaya dayalı din anlayışına geçiş sürecinin başlamasında mevcut din anlayışının düşünen kafalara yetmemesi, Batı'nın ve Batı kültürünün etkisi, İslam ülkelerinde ortaya çıkan uyanış hareketlerinin dolaylı ve doğrudan tesirleri gibi sebeplerin etkin olduğu söylenebilir.⁶¹

Hasan Onat'a göre Fazlurrahman Çağdaş İslam Modernizmi diye isimlendirilen görüşün merkezinde olan biridir. Fazlurrahman asrımızın yetiştirdiği, İslam'ı iyi anlayabilmenin çilesine talip olmuş samimi Müslüman bir âlimdir; İslam kültürünü ve Batı düşüncesini çok iyi bilmektedir.⁶²

Mehmet S. Aydın'ın tespitlerine⁶³ de atıfla Onat'ın anlatımına göre İslam Modernizmi, arayış niteliğinde karşımıza çıkan bir süreç olarak anlaşılmalıdır; bunun en velud ve en tutarlı sözcüsü Fazlurrahman'dır. Fazlurrahman Batı kültürünü çok iyi tanımış, İslam düşüncesinin ana özelliklerini de çok iyi yakalamıştır. Onun bu özelliği Kur'an'ı hareket noktası alan özgün arayışların temelini oluşturmaktadır. Araştırmaya dayalı din anlayışının en önemli özelliği olan Kur'an merkezilik, aynı zamanda Kur'an'ın öngördüğü bir husustur. Fazlurrahman'ın esas amaçlarından birisi Kur'an İslamı'nın ortaya çıkmasına katkıda bulunmaktır. Fazlurrahman eserlerinde aklın önemini hatırlatabilmek için çok özel bir gayretin içindedir. Fazlurrahman gelenekçi diyebileceğimiz kanattan tepki görmüştür. Onat

⁶⁰ Hasan Onat, "Din Anlayışımızın Kaynakları Üzerine Bazı Düşünceler", *Türk Yurdu* 13/75 (Kasım 1993), 45.

⁶¹ Onat, "Din Anlayışında Kabuk Değiştirme, Açılma ve Berraklaşma Süreci", 23.

⁶² Onat, "Türkiye'de Din Anlayışı ve Fazlurrahman", 10.

⁶³ Mehmet S. Aydın, "Fazlur Rahman ve İslâm Modernizmi", *İslâmî Araştırmalar* 4/4 1990, s. 273-284.

Mevdûdî'nin Fazlurrahman'ın başı için ödül koyduğunu kaydetmektedir. Fazlurrahman geleneklerin karşısında yer alan bir düşünür değildir. O büyük ölçüde İslam geleneğinin yetiştirdiği bir insandır. Zengin İslam geleneğinden yararlanılabilmesi için söz konusu yapının tarihi tenkit metodundan geçmesi gerekir. Fazlurrahman'ın görüş ve düşüncelerinin tabulaştırılması, gereksiz bir Fazlurrahmancılık akımının ortaya çıkması, onu anlamayı güçleştirecektir. Onun görüşlerine modernist diye topyekün karşı çıkmak ilkellik ve gerilik belirtisidir. Onun fikirlerini tabulaştırmak da çağdaş yobazlık belirtisidir.⁶⁴

Hasan Onat'ın ifade ettiği gibi modernitenin karakteristiklerinin başında rasyonelleşme, bilimin ve bilimsel yaklaşımın öne çıkması ve bireycilik gibi hususlar gelmektedir. Batı tipi modernitenin özünde Hıristiyanlık/din karşıtlığı mevcuttur. Batıdaki pek çok aydının, dikkatle okunduğu zaman, din karşıtı değil; çarpık dindarlık karşıtı olduğunu görmek mümkündür. Batı tipi modernite ve tepkisel sekülerleşme, bütün insanlık için evrensel bir model oluşturamaz. Batı'nın gittiği her yeri sömürgeleştirmesi, bütün Batı menşeli değerlere kuşkuyla bakılmasına yol açmıştır.⁶⁵

Hasan Onat'a göre her toplum kendi değerler sistemi içinde, kendine özgü bir sekülerlik üretebilir. Burada esas olan, din özgürlüğünün güvence altına alınması, insanların inançlarından dolayı herhangi bir ayrımcılığa maruz kalmamalarıdır. Seküler devlet, bütün dinlere ve inanç biçimlerine eşit mesafede durarak, bireyi, kurumsallaşmış dinin, örgütlenmiş toplumun ve devletin her türlü baskısından koruyacaktır.⁶⁶

Hasan Onat'a göre laiklik ve demokrasi, hukukun üstünlüğü, insan hakları evrensel değerlerdir.⁶⁷ Laikliğin, demokrasinin ve İslam'ın varlık alanları birbirinden farklıdır. Dolayısıyla, bunların birbiri ile çelişmesi ve çatışması düşünülemez. Kur'an'ın kurucu ilkeleri çerçevesinde üretilen değerlerden de en iyi şekilde yararlanılarak laikliğin

⁶⁴ Onat, "Türkiye'de Din Anlayışı ve Fazlurrahman", 11, 12.

⁶⁵ Hasan Onat, "İnsanlığın Geleceği Açısından Sekülerleşme ve Din", *Sekülerleşme ve Dini Canlanma*, yay. Ali İsmail Güngör, (Ankara: Türkiye Dinler Tarihi Derneği, 2008), 269, 270.

⁶⁶ Hasan Onat, "İnsanlığın Geleceği Açısından Sekülerleşme ve Din", 277.

⁶⁷ Hasan Onat, "Türkiye'de Din ve Laiklik: Türkiye'nin İçine Sürüklendiği Gerilim Ortamı ve Çıkış Yolları Üzerine", *Akademik Ortadoğu* 5/1 (2010), 7.

ve demokrasinin evrensel boyutta, kendi değerlerimizle zenginleştirilerek yeniden üretilmesi mümkündür. Kendi kaynaklarımızdan yararlanarak kendi modernitemizi yaratmamız gerekir.⁶⁸

Müslümanlar, çok erken dönemde, teorik çerçevede iman ve amelin birbirinden ayrı olduğu şeklindeki Mürcii tezi geliştirmeyi başarmışlardır. Bu gelişme, sekülerleşme yolunda insanlığın atmış olduğu en önemli adımlardan birisidir. Nitekim Maturidi, daha sonra bu zemin üzerinde “diyanet-siyaset” ayrımının teorik temellerini kurgulayacaktır.⁶⁹

Önümüzde duran on dört asırlık İslâmi birikim, iyi anlaşıldığı takdirde, bize ciddi olarak ışık tutacak niteliktedir. Ancak Müslümanların tarihi eleştirel bir yaklaşımla yeniden okumaları gerekmektedir.⁷⁰

Onat’a göre İslam’ın temel kaynağı vahiy ve akıldır. Vahiy akla destek olması için gelmiştir. Kur’an’ın dışındaki her türlü bilgi beşeri bilgidir; her türlü tenkit ve tahlile açıktır. İslam, her zaman ve mekânda Kur’an’daki evrensel ilkelerin etrafında yeniden anlaşılabilir, yeniden yorumlanabilir. Bütün mezhepler, tarikatlar din anlayışındaki farklılaşmaların kurumsallaşması sonucu ortaya çıkan beşeri oluşumlardır; İslam ile özdeşleştirilemezler.⁷¹

Onat’a göre Kur’an bir hukuk kitabı değildir. Kur’an’da “ahkam ayetleri” olarak isimlendirilen ayetler vardır. Hırsızın elinin kesilmesinden söz eden ayet bunlardan biridir. Hırsız yakalayan insana, yakaladığı kimsenin elini kesme yetkisi hiçbir zaman verilmemektedir. Öyle ise, bu ayetin kurucu evrensel ahlaki ilkesi, hırsızlığın toplumsal hayatın sağlıklı bir şekilde yürümesinin önündeki en ciddi ahlaki engellerden birisi olduğu bilinci ve onun elin kesilmesini gerektirecek kadar kötü bir fiil olduğunun ortaya konulmuş olmasıdır. Bu ayetle ne hırsızlık tanımlanmıştır, ne de el kesme işinin ne zaman ve nasıl gerçekleştirileceği belirtilmiştir. Buradan çıkan sonuç, toplumu yö-

⁶⁸ Hasan Onat, “İslam ve Laiklik Birbirinin Alternatifi Değildir”, <http://www.hasanonat.net/index.php/77>, erişim: 2 Mart 2021.

⁶⁹ Hasan Onat, “İnsanlığın Geleceği Açısından Sekülerleşme ve Din”, 274.

⁷⁰ Onat, *Türkiye’de Din Anlayışında Değişim Süreci*, 21.

⁷¹ Onat, “Din-Siyaset İlişkisi Bağlamında Türkiye’de İslam’ı Yeniden Düşünmek”, 99; Onat, “Küreselleşme ve İslâm’ı Yeniden Düşünmek”, 40.

netenler, toplumun huzur ve güveni açısından mutlaka hırsızlığı önlemek zorundadırlar. Bunun nasıl yapılacağı ise yargıya kalmaktadır.⁷²

İslam dini, inanç, ibadet ve ahlak ilkelerindeki evrensel boyutla insanoğlunun anlam arayışı ihtiyacına en iyi şekilde cevap verebilecek bir dindir. Ancak, İslam'ın mevcut anlaşılma biçimi, insanlığın bundan sonraki beklentilerine cevap veremez. İslam'ın yeniden anlaşılması, yorumlanması gerekmektedir. Din anlayışında yeniden yapılanma acil bir ihtiyaç haline gelmiştir.⁷³

SONUÇ

Hasan Onat İslam mezhepleri tarihi ve çağdaş İslam akımları alanında dersler vermiş, kitaplar, makaleler yazmış, tebliğler sunmuş, televizyon, radyo ve gazetelerde yayınlar yapmıştır. Günümüz dini gruplarını genellikle Türkiye'yi merkeze koyarak ele almaktadır. Türkiye'de mevcut dini anlayışın tarihini Osmanlı'nın son döneminden başlatarak incelemektedir. Osmanlı döneminde İslamcılar büyük bir birikim meydana getirdiğini, Cumhuriyet'in ilk döneminde aydınların dinden uzak durduklarını, din alanında büyük bir bilgi boşluğunun doğduğunu kaydetmektedir. Bu boşluk, dini bilgisi yetersiz tarikat ve cemaat mensupları doldurmuştur. Gelenek kutsanmış, din ile özdeşleştirilmiştir. Mezhepler, tarikatlar ve cemaatler beşeri oluşumlardır, din ile özdeşleştirilmesi yanlıştır.

Hasan Onat başka ülkelerde ortaya çıkmış grupları da genelde Türkiye'ye etkileri bakımından ele almaktadır. Sömürge bölgelerinde ortaya çıkmış tepkisel zihniyetli grupların mensuplarının yazdıkları kitapların tercüme edilmesiyle Türkiye'de dini dil siyasallaşmıştır. Onat İslam'ın siyaseti insana bıraktığına işaret ederek siyasal İslam'ın tavrını doğru bulmadığını ifade etmektedir. Selefiliğin bir mezhep olmadığını, bir zihniyetten ibaret olduğunu kaydetmektedir. Selefî-Şii kutuplaşmasını aynı zamanda Şii İran ve Vehhabi Suudi Ara-

⁷² Onat, "Din-Siyaset İlişkisi Bağlamında Türkiye'de İslam'ı Yeniden Düşünmek", 104.

⁷³ Hasan Onat, "İslâm'da Yeniden Yapılanma Üzerine", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 39/2 (1999), 201.

bistan siyasi rekabetiyle ilgili olduğuna dikkat çekmektedir. İran devrimi sonrası, aynı zamanda Şia mezhebini esas alan devrim ideologlarından tercüme edilen kitaplarının Türkiye’de geleneksel Sünni anlayışta çözülmeye sebep olduğunu kaydetmektedir.

Hasan Onat aklın önemine vurgu yapmakta, Kur’an merkezli, araştırmaya dayalı din anlayışını önemsemektedir. Geleneğimizin muazzan birikimi sağlıklı bir şekilde eleştiriye tabi tutularak değerlendirilmelidir.

Hasan Onat’ın çalışmalarında günümüz dini grupları, genelde dini anlayışları bakımından ele alınmaktadır. Bir grupla ilgili bir çalışmada kısaca bilgi verilirken başka bir çalışmada bu bilgiler detaylandırılmaktadır.

KAYNAKÇA

- Aydın, Mehmet S. “Fazlur Rahman ve İslâm Modernizmi”. *İslâmî Araştırmalar* 4/ 4 (1990), 273-284.
- Kutlu, Sönmez. “Bilim ve Fikir Adamı Saygıdeğer Hoca’m Prof. Dr. Hasan Onat”. *Türk Yurdu* 109/399 (2020), 49-52.
- N. Üçok, M. C. Oruç, H. Atalay, M. Demirbilek, E. Koçak, B. Yurtalan, A. B. Yavuz, Y. İbrahimoğlu. “Prof. Dr. Hasan Onat’ın Akademik Yayınları, Gazete Yazıları, Söyleşileri ve Tv Programları”. *Türk Yurdu* 109/399 (2020), 53-68.
- Onat, Hasan. *Türkiye’de Din Anlayışında Değişim Süreci*. Ankara, Kökler ve Değerler Yayıncılık, 2009.
- Onat, Hasan. *İslâm Ortak Paydası ve Mezhep Gerçeği*. İstanbul, Endülüs Yayınları, 2. bs., 2020.
- Onat, Hasan. “İslam Ortak Paydası ve Mezhep Gerçeği”. *İlahiyat Akademi* 5 (2017), 11-36.
- Onat, Hasan. “Takdim”. *Türkiye’de Tarikatlar ve Cemaatler - I, Demokrasi Platformu* 6 (Bahar 2006); “Takdim”. *Türkiye’de Tarikatlar ve Cemaatler - II, Demokrasi Platformu* 7 (Yaz 2006); “Takdim”. *Türkiye’de Tarikatlar ve Cemaatler - III, Demokrasi Platformu* 8 (Güz 2006).
- Onat, Hasan. “Türkiye ve Siyasal İslam”, *Türk Yurdu* 17/116-117 (Nisan-Mayıs 1997), 101-117.

- Onat, Hasan. "Dinsel Terörle Baş Etmede Dinlerarası İşbirliğinin Önemi". 38. *ICANAS Uluslararası Asya ve Kuzey Afrika Çalışmaları Kongresi*, haz. Zeki Dilek vd. 1, 411-420. Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, 2008.
- Onat, Hasan. "Dini Çoğulculuk, Din Özgürlüğü, Din-Cihat İlişkisi Bağlamında Şiddet Sarmalından Çıkış Yolu: Eleştirel Düşünce, Adalet ve Yüksek Güven Kültürü". *Bütün Boyutlarıyla Din*, ed. Murat Sülün. 353-374. İstanbulbul, Kuran Araştırmaları Vakfı, 2016.
- Onat, Hasan. "İslâm'da Yeniden Yapılanma Üzerine". *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 39/2 (1999), 197-207.
- Onat, Hasan. "Din Anlayışında Kabuk Değiştirme, Açılma ve Berraklaşma Süreci". *Türk Yurdu* 14/ 77 (Ocak 1994) 21-27.
- Onat, Hasan. "Küresel Şiddet ve Terör: İnsan Olma Onuruna Vurulan Darbe". *Dinî Araştırmalar* 7/20 (2004), 19-30.
- Onat, Hasan. "İslam Bilimleri ve Yöntemi Açısından Tarihin Anlam ve Önemi". *Kur'an ve İslami İlimlerin Anlaşılmasında Tarihin Önemi*. ed. M. Mahfuz Söylemez. 13-68. Ankara, Ankara Okulu, 2013.
- Onat, Hasan. "Yeni Bir İslam Medeniyeti İçin Mâturidî ve Maturidiliğin Önemi". *Uluslararası Maturidilik Sempozyumu Bildirileri*. ed. Sönmez Kutlu. 577- 595. Ankara: Hoca Ahmet Yesevî Üniversitesi, 2018.
- Onat, Hasan. "Türkiye'de Din Anlayışı ve Fazlurrahman". *Türkiye Günlüğü* 18 (1992), 5-14.
- Onat, Hasan. "İslâm'ı Anlamada Yöntem Sorunları". *Gelenek ve Modernite Arasında İslam Yorumları*. ed. Murat Ak, Hasan Cansız. 45-69. Konya, Necmettin Erbakan Üniversitesi ve İSAV, 2017.
- Onat, Hasan. "Özgürlük Bağlamında Din Anlayışındaki Farklılaşmalar ve Mezhepler". *İslâmi Araştırmalar* 29/2 (2018), 169-192.
- Onat, Hasan. "Mezheplerin Stratejik Boyutu ve Mezhep Çatışması". *Din ve Şiddet*, ed. Faruk Sancar. 409-429. Ankara, Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi, 2016.
- Onat, Hasan. "Mezhep Sorununu Doğru Anlamak". *İslam'ın Hakikati ve Mezhep Sorunu*. ed. Mehmet Evkuran. 97-99. Ankara: Anadolu İlahiyat Akademisi Yayınları, 2016.

- Onat, Hasan. “Din- Siyaset İlişkisi Bağlamında Türkiye’de İslam’ı Yeniden Düşünmek”. *Akademik Ortadoğu* 6/1 (2011), 97-108.
- Onat, Hasan. “Küreselleşme ve İslâm’ı Yeniden Düşünmek”. *Dinî Araştırmalar* 6/ 17 (2003), 29-46.
- Onat, Hasan. “Küreselleşmenin Boyutları ve İslâm’ın Geleceği”. *Müslümanların Diğer Din Mensuplarıyla İlişkilerinde Temel Yaklaşımlar*, 293-306. Ankara, Türkiye Dinler Tarihi Derneği, 2004.
- Onat, Hasan. “Tarikat Tartışmaları, Sysphe Efsanesi ve İslam’la Çağdaşlaşmayı Başarmak”. *Türk Yurdu* 18/125 (Ocak 1998), 21-25.
- Onat, Hasan. “İslâm Ortak Paydasını Kaybetmiş Müslümanların Açmazı: Şîi-Selefi Kutuplaşması”. *Tarihte ve Günümüzde Selefilik*. editör: Ahmet Kavas. 525-551. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2014.
- Onat, Hasan. “İslâm Ortak Paydasını Kaybetmiş Müslümanların Açmazı: Şîi-Selefi Kutuplaşması”. *İlahiyat Akademi* 1/1-2 (2015) 107-128.
- Onat, Hasan. “İran İslam Devriminin Getirdikleri Üzerine”. *Türk Yurdu* 10/38 (Ekim 1990), 16-19.
- Onat, Hasan. “İran İslam Devrimi ve Şiilik”, *e-Makâlât Mezhep Araştırmaları* 6/2 (2013), 223-256.
- Onat, Hasan. “Din Anlayışımızın Kaynakları Üzerine Bazı Düşünceler”. *Türk Yurdu* 13/75 (Kasım 1993), 45-49.
- Onat, Hasan. “İnsanlığın Geleceği Açısından Sekülerleşme ve Din”. *Sekülerleşme ve Dinî Canlanma*. haz. Ali İsmail Güngör. 268-277. Ankara, Türkiye Dinler Tarihi Derneği, 2008.
- Onat, Hasan. “Türkiye’de Din ve Laiklik: Türkiye’nin İçine Sürüklendiği Gerilim Ortamı ve Çıkış Yolları Üzerine”. *Akademik Ortadoğu* 5/1 (2010), 1-8.
- Onat, Hasan. “Küreselleşme ve Mezheplerüstü Düşünme”. *Global Strateji* 2 (2005), 31-45.
- Onat, Hasan. “Mezhep Sorununu Doğru Anlamak”. *İslam’ın Hakikati ve Mezhep Sorunu*, ed. Mehmet Evkuran. 97-99. Ankara: Anadolu İlahiyat Akademisi 2016.

Onat, Hasan. "Mehdilik Meselesini Nasıl Anlayalım?". *Uluslararası Mehdilik Sempozyumu Bildirileri*, ed. Mehmet Tıraşçı, Hasan Özalp, Maruf Çakır. 637-652. Sivas, Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, 2018.

Onat, Hasan. "İslam ve Laiklik Birbirinin Alternatifi Değildir". <http://www.hasanonat.net/index.php/77>, erişim: 2 Mart 2021.

SUMMARY

Hasan Onat lectured on the history of Islamic sects and contemporary Islamic movements. He also wrote books, articles, and gave presentations on these topics.

Hasan Onat examines the history of current religious understanding in Turkey by connecting it to the Ottoman Empire's last period. During this time, the Ottomans primarily implemented military reforms. The intellectuals presented various perspectives on the causes of backwardness and possible solutions. During this time, intellectuals also expressed their opinions about religion.

Trends such as Islamism, Westernism, and Turkism have emerged. Members of these movements had varying perspectives on Islam. Their solutions differed, as did their determinations of the problems. Westernism arose due to the effect of Abdullah Cevdet's (1869-1932) ideas in the *Journal of İctihad*. Westerners have a positivist point of view. They believe that the solution is to remove religion from being a barrier. Religious laws can be modified to meet the demands of the time. Westerners argued that religion should be used to ensure that Western ideas are accepted in society.

Turkism is a movement founded on the ideas of Ziya Gökalp (1876-1924). According to Ziya Gokalp, Islam and fiqh should be separated from each other. He argued that religion and politics should be separated from each other.

During the Ottoman Empire's demise, Islamism arose. They believe that salvation is to re-understand Islam and make it dominate life. Islamism is both a political and a religious movement. Religion

has evolved into an ideology. The Islamist movement has a wide spectrum of different thinkers.

The developments of the last two centuries have had a significant impact on the emergence of Islamism. Westerners occupied and colonized Muslim-inhabited lands. Orientalists advocate views that denigrate Islam. Some thinkers have claimed that the religion of Islam is an obstacle to development. Ernest Renan (1823-1892) argued that Islam was a barrier to scientific progress.

Islamists saw science and technology as the source of Europe's power. The solution to the Islamic world's problem is to acquire science and technology. The Islamists desired to take Europe's science. They also began to advocate for concepts like liberty, equality, and consultation.

Ijtihad, according to Islamists, could be made. They claimed that those who spoke of ijtihad lacked competence. The most important reason for the decline, according to Islamists, is Muslim laziness and imitation. The issue isn't Islam, but Muslims. The Islamists' joint efforts are for the survival of the Ottoman Empire, the understanding of Islam, and the dominance of Islam in life.

The Republic was founded on Westernist intellectuals' ideological preferences. The Islamists who joined them in the war were let down. Some Islamists fled Turkey, others withdrew and preferred silence, and others became supporters of the new regime. The influence of Islamists still exists. In the last period of the Ottoman Empire, there is no organic continuation of Islamism.

According to Onat, intellectuals disassociated themselves from religion during the first period of the Republic. The gap raised from that in the field of religion has been filled by Sufi orders and religious communities. As a result, the tradition came to be regarded as the religion itself. On March 3, 1924, the Republic of Turkey established the Diyanet (Presidency of Religious Affairs). Madrasas (religious schools) were closed, education was consolidated. The caliphate was abolished. Sufi lodges were closed by law in 1925.

Following the closure of the Sufi lodges, the activities of Sufi groups were largely taken underground. Sufi organizations continue

their activities under different names. Every religious group in Turkey claims to be only one sect that has achieved salvation.

In 1924, the Faculty of Theology was established in Istanbul Darulfunun to train religious experts. This faculty was closed in 1933. When the multi-party era began in 1946, religion became the center point of debate. To meet the religious needs of the people, Imam Hatip courses were established. The Faculty of Theology at Ankara University was established in 1949.

Hasan Onat also addresses the effects of groups that have emerged in other countries on Turkey. According to Onat, reactionary-minded groups have emerged in former colonial countries such as Egypt and Pakistan. Books written by members of these organizations have been translated into Turkish, particularly since the 1970s. These books contributed to the politicization of religious language in Turkey. These books influenced the religious concepts to change in Turkey. A new type of Muslim who does not adapt to his environment has emerged.

According to Onat, Islam has delegated political power to the people. Political Islam's attitude is incorrect. Salafism is not a religious sect. Salafism is a mentality. The Salafi-Shiite polarization is also linked to the political rivalry between Shiite Iran and Wahhabi Saudi Arabia.

Following the 1979 Iranian revolution, revolutionary ideologues' books were translated into Turkish. These books are based on the Shia sect as well. These books caused a schism in Turkey's traditional Sunni understanding.

Onat, advocated for a Qur'an-centered and research-based understanding of religion. According to him, the tradition should be evaluated by subjecting it to criticism.

Contemporary religious groups are generally discussed in Hasan Onat's works due to their religious understanding. In one study, Onat provides brief information about a group, which is expanded upon in another.